

каштановий // *kasztanowy, kasztan*
 рожевий // *różowy, róż*
 бірюзовий // *turkusowy, turkus,*

пор. інші види синонімів у цій ЛСГ:

жовтогарячий, оранжевий, помаранчевий // *potarańczowy, potarańcz*
 блакитний, голубий // *błękitny, błękit*
 коричневий, брунатний // *brązowy, brąz*
 графітний, графітовий // *grafitowy, grafit*
 лазурний, лазуровий // *lazurowy*
 цегляний, цеглястий // *ceglasty*
 пурпурний, пурпуровий, багряний, багровий // *purpurowy.*

Складними відношеннями еквівалентності в обох мовах вирізняються, зокрема, підгрупи лексики, які у межах ЛСГ „тварини” об’єднують назви самців, самиць та молодих тварин. Зокрема, зближуватися чи розходитися можуть слова цієї групи за походженням, їхньою внутрішньою формою, своерідною є наявність / відсутність синонімів до окремих слів, пор.:

олень – олениця, лань, дама – оленя // *jeleń (byk) – łania – ciele*
 сарна (серна, косуля, козуля) – рогач (козел) – сарненя (серненя, косуленя, козуленя)
 // *sarna (siuta, koza) – rogacz – koźle.*

Компоненти груп етнографічної, фольклорної лексики нерідко виступають як безеквівалентні (див. 3.5.2.1.).

Тематичні та лексико-семантичні групи слів яскраво відображають мовну картину світу кожного народу. Вивчаючи ці групи лексем, можна створити свого роду енциклопедію життя етносу та його довкілля.

3.5. Лексика з погляду активного та пасивного вживання

Leksyka z punktu widzenia użycia aktywnego i pasywnego

3.5.1. Активна і пасивна лексика **Aktywna i pasywna leksyka**

Лексичний склад української та польської мов, за даними тлумачних словників, налічує десятки тисяч одиниць у кожній мові. Проте в комунікативних актах поширено вживається лише певна частина лексики. Водночас тлумачні словники не фіксують усіх слів обмеженого вжитку – історизмів, неологізмів, діалектизмів, термінів, жаргонізмів та ін. Постає питання виділення із словникового запасу кожної мови т. зв. активної та пасивної лексики.

Активна лексика – це основна з погляду поширеного вживання частина словникового складу сучасної мови. Активність лексики визначається у частотних словниках¹³⁵. Найчастіше використовувані слова фіксуються у словниках-мінімумах. До активного складу належить передусім загальноживана лексика, використання якої не обмежене¹³⁶. До активного лексичного фонду в першу чергу входять стилістично нейтральні слова. Крім того, активними у сучасному мовленні можуть бути одиниці обмеженого вживання – неологізми, терміни, професіоналізми, регіональні, просторічні, жаргонні слова та ін. Вхідження деяких функціонально і стилістично забарвлених слів до активного складу лексики пояснюється передусім суспільними, економічними, технічними, культурними і т.п. змінами життя соціуму, а також – певною мірою – мовною модою. Основний набір активних лексем загального вжитку в українській і польській мовах зближений, пор. приклади таких слів:

мама // *tata*
 економіка // *gospodarka*
 працювати // *pracować*
 їхати // *jechać*
 поганий // *zły*
 новий // *nowy*
 два // *dwa* та ін.

Більше розходжень трапляється у тій частині активної лексики, яка складається з популярних слів зі стилістичним забарвленням, напр.:

комп
 кугут
sorki
fajny.

Проте і тут частина слів обох мов може зближуватися за ознакою високої частотності використання. Скажімо, А. Марковський наводить такі приклади модних слів у сучасній польській мові, як *relacje*, *serwować*, *demonstrować*, *kreatywny* та ін.¹³⁷ В українській мові останнього періоду еквівалентні лексеми *демонструвати* та *креативний* також належать до високочастотних.

Обсяг активного лексикону окремої людини є значною мірою індивідуальним і залежить від віку, освіти, соціальних, територіальних умов та

¹³⁵ Див.: В. С. Перебийніс, М. П. Муравицька, Н. П. Дарчук, *Частотні словники та їх використання*, Київ 1985; Н. Zgólkowa, *Ilościowa charakterystyka słownictwa współczesnej polszczyzny. Wybrane zagadnienia*, Poznań 1987.

¹³⁶ Пор.: А. Markowski, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. I–II, Warszawa 1990; *Nauka o języku dla polonistów*, s. 359–362, 373.

¹³⁷ А. Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2009, s. 189.

ін. Активна лексика конкретного індивідуума лише частково, в основному своєму складі – загальноновживаних словах, збігається з активною лексикою певної мови.

До пасивної лексики належать слова, що рідко вживаються у повсякденній комунікації, але зрозумілі певній частині носіїв мови. Це застарілі або нові лексеми, діалектизми, професіоналізми, терміни, елементи просторіччя, жаргонів, у тому числі вульгаризми, значний обсяг книжної лексики, екзотизми та ін. Між активною та пасивною лексикою немає чіткої межі. Внаслідок динамічних процесів слова мігрують з однієї сфери лексикону до іншої. Водночас основа лексики загального вжитку залишається сталою, стійкою. Пасивна лексика здебільшого є специфічною для кожної, в тому числі для української та польської, мови.

3.5.2. Функціонально обмежена лексика *Leksyka funkcjonalnie ograniczona*

3.5.2.1. Діалектна лексика *Leksyka dialektalna*

Діалектна лексика становить найбільш чисельну і яскраву групу регіональних мовних елементів¹³⁸. Діалектні слова переважно позначають поняття, для вираження яких у літературній мові вживаються номінації, що утворені від іншої непохідної основи. Отже, діалектні слова є дублетами або синонімами до кодифікованих відповідників. Крім того, у різних регіонах лексеми на позначення одного поняття також виступають між собою як синоніми. Скажімо, говірковими відповідниками польського кодифікованого слова *bagno* є 136 слів, напр.: *toczar, mokradło, trzęsawa, topiel, chrapisko* та ін.¹³⁹ Поширені в Галичині прикметники складають синонімічні й антонімічні лексичні парадигми, що свідчить про семантичне багатство регіональних мовних засобів, напр.:

- правдивий* – *справедливий* (в значенні „справжній”)
- настрашений* – *напуджений* (переляканий)
- інтелігентний* – *мудрий* (розумний)
- горішний* – *долішний* (верхній – нижній)
- горечий, літній* (гарячий, теплий) – *зимний, студений* (холодний).

Своєрідні синонімічні ряди утворюють галицькі локальні варіанти номінації ознаки, кожен з яких поширений або більш частотний лише на певній мікротериторії, напр.:

¹³⁸ Див.: Українська діалектна лексика, Київ 1987; П. Ю. Гриценко, *Ареальне варіювання лексики; Region, regionalizm – pojęcia i rzeczywistość*, pod red. K. Handke, Warszawa 1993.

¹³⁹ *Encyklopedia języka polskiego*, s. 354.

цьоцин – *тетин* – *кітин* (тітчин)
горішний – *вижний* (верхній)
діточий – *дитинячий* (дитячий) та ін.¹⁴⁰

Найповніше серед лексичних діалектних слів представлені основні частини мови – іменники, прикметники, прислівники та дієслова, рідше – прийменники та вигуки, напр.:

ворочок – мішечок (півд.-сх.)
прічинни – гарний (півн.)
милитися – помилятися (півд.-зах.)
йой – ой (півд.-зах.)
palenka – wódka (великопол.)
raby – różnobarwny (малопол.)
bośkać – sałować (підгал.).

Діалектизми можуть входити в різні лексико-семантичні групи, проте переважно це назви предметів побуту, осіб, об'єктів фауни та флори, видів сільськогосподарської діяльності, ознак та ін.¹⁴¹ Скажімо, в українських говорах найбільш розвиненим синонімічним рядом серед назв рослин відзначаються локальні номінації картоплі. Це, зокрема, *бульба*, *бараболя*, *ріпа*, *крумплі*, *картофля*. Той самий предмет чи явище можуть отримувати різні назви навіть у сусідніх селах. Скажімо, у селі Нижній Березів Косівського району Івано-Франківської області *кошик* називають *кобілкою*, а в розташованому поряд селі Середній Березів – *кошаркою*.

Діалектні лексеми в українській і польській мовах поділяють на три групи:

- 1) власне лексичні;
- 2) семантичні;
- 3) етнографічні.

Розглянемо ці групи діалектної лексики.

1) Власне діалектні лексеми є синонімами кодифікованих назв з іншою словотвірною основою. Лексичні локальні слова нерідко мають давнє походження, частина з них запозичені, пор., напр.:

– південно-західне наріччя:

вар'ят – божевільний
пательня – сковорідка
барзо – дуже
файний – гарний, добрий;

– великопольський діалект:

posowa – sufit
zmir – spokój, spokój

¹⁴⁰ І. Кононенко, *Функціонування прикметника в мовному середовищі Галичини*, с. 469.

¹⁴¹ Див., напр.: А. Zaręba, *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego*, Kraków 1954; J. Strutyński, *Polskie nazwy ptaków krajowych*, Wrocław 1972.

koprowina – мідзь
węborek – wiadro.

Лексичні діалектизми, що вжиті в художньому або публіцистичному тексті, потребують коментарів або перекладу, пор.:

I. 1. Аж ось виступив до трону, щоб взяти Лиса в оборону, *стрий* його, Борсук Бабай (І. Франко). 2. Уся клуня пахне свіжим лісовим сіном; кризь прогнилий *стрип* видно шматок неба (М. Стельмах). 3. Перекрутився скільки разів у снігу, зареготався, пішов *дрібушки* в степ (С. Васильченко). 4. Бігають, з *дараби* у воду скачуть (І. Франко). 5. Баби хотіли переконатися, чи попадє молода, чи *файна* (Г. Хоткевич). 6. Спереду обдертий хлопчик із біленьким *ковніром* під шиєю (В. Стефаник).

II. Popularni rysunkowi bohaterowie Kajko i Kokosz w nowym wydaniu komiksu o ich przygodach przemówią po kaszubsku, śląsku i góralsku. Opowieść z dialogami w gwarze śląskiej ogólnopolski tytuł „Szkoła latania” zamieni na „Szkołę furganio”, a tłumaczenie w języku kaszubskim zamiast „Na wczasach” otrzyma nazwę „Na latowisku”. Będąca wciąż w przygotowaniu wersja góralska ukaże się nie jako „Wielki turniej”, a „Ogromniasta gońba”.

(Z czasopisma)

2) До семантичних діалектних лексем належать слова загальнонародної мови у регіональних значеннях¹⁴². Скажімо, у великопольських говорах слово *sklep* уживається у значенні „погріб”, *uliczka* – у значенні „брама, хвіртка”, *skład* – у значенні „магазин”, *kusić* – у значенні „лякати”, *spiłować* – „витримати” та ін.

Пор. приклади семантичних діалектних слів в українських говорах:

– північне наріччя:

базар – майдан
гора – горище
печера – нора;

– південно-східне наріччя:

душа – середина кавуна
година – гарна погода
верх – димар;

– південно-західне наріччя:

гарбуз – кавун
берег – схил гори
справедливий – справжній
вічко – шибка.

Як зазначає П. Ю. Гриценко, „варіативність лексики у межах діалектної мови зумовлюється не лише динамікою зовнішньої структури окремої

¹⁴² Див., напр.: Й. О. Дзендзелівський, *Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття*, Ужгород 1958.

лексеми в говірці як системі, субституваннями на основі формальної чи семантичної спільності / близькості лексем, а й потенційними можливостями мови у ділянці номінації як універсальної ознаки людської мови¹⁴³. Зокрема, на лексико-семантичному рівні виділяються регіональні прикметники вторинної номінації. Такі ад'єктиви зафіксовані у літературній мові, проте, скажімо, у мовному просторі Галичини вони отримують нове, часто метафоричне значення.

У низці випадків подібні вживання можна трактувати як утворення ще однієї семми багатозначного ад'єктива, яка генетично пов'язана з основним значенням слова, пор., напр.:

набитий мішок → *набита дитина* (повна),
літня погода → *літня вода* (тепла) та ін.

У семантичну структуру деяких галичанізмів – багатозначних прикметників входить кілька регіональних семем, напр.:

пуста річ (погана)
пустий чоловік (поганий, нетямущий, безладний);
твердий сон (міцний)
твердий чоловік (сильний, мужній, часом – жорсткий) та ін.

Разом із тим деякі регіональні лексеми втратили семантичний зв'язок з аналогами літературного мовлення. Такі прикметники можуть розглядатися щодо нормативних як омоніми або омонімічні пароніми, пор., напр.: літер. *холерний вібріон* і регіон. *холерний топірець* (поганий, тупий)¹⁴⁴. Омонім виступає як окреме слово і переходить до групи власне лексичних діалектних одиниць.

3) У лексичному складі кожної мови виокремлюється група слів, що позначають предмети побуту, традиційні форми життя, обрядові дієства, міфологічні постаті тощо. Слова, що не знаходять відповідника в іншій мові через їх традиційно історичне і національно-культурне спрямування, належать до безеквівалентної лексики (див. 3.2.2.). Етнографізми виступають як номінації місцевого одягу, посуду, їжі, знарядь праці, об'єктів природи, пор.:

гопак
запаска
бануш
галушки
ліжник
rogatywka
suktana
oscypek.

¹⁴³ П. Ю. Гриценко, *ззнач. праця*, с. 136.

¹⁴⁴ І. Кононенко, *ззнач. праця*, с. 469–470.

Наприклад, М. Коцюбинський у „Тінях забутих предків” так описує одяг гуцулів:

Витягалось найкраще лудіння (одежа), нові крашениці, писані кептарі, череси і табівки, багато набивані цвяхом, дротяні запаски, черлені хустки і навіть пишна та білосніжна гугля, яку мати обережно несла на ціпку через плече.

Склад етнографізмів пов’язаний з природними умовами, типом господарської діяльності, традиціями того чи іншого регіону. Розуміння етнографічних назв можливе за допомогою коментарів. Призначення того чи іншого побутового предмета стає зрозумілим із контексту, підказується ситуацією мовлення. Ознайомитися з такими назвами можна, читаючи художні твори з народного життя, етнографічні праці, користуючись словниками.

З точки зору походження діалектні лексичні елементи можуть бути питомими або запозиченими. Діалектна лексика чутлива щодо впливів мови сусідніх народів. Міжлюдські та міжмовні контакти приводять до численних запозичень¹⁴⁵. Скажімо, підгальський діалект польської мови зазнав впливів угорської, румунської, української, словацької, німецької мов¹⁴⁶.

Як приклад різноманітної генетичної основи діалектизмів розглянемо функціонування прикметників у західноукраїнському мовленні¹⁴⁷.

За своїм походженням вживані в Галичині прикметники поділяються на лексеми, що збереглися у мовленні з давніх часів, виникли на власному ґрунті (напр., *красний, горішний* та ін.), і на іншомовні одиниці (типу *жарений, конечний* та ін.). Проміжною ланкою між власними та запозиченими лексемами є прикметники, які утворилися від іншомовних іменників та дієслів, напр.: *звіздастий* (від *звізда*), *царинний* (від *царина*), *газдівський* (від *газда*) та ін. Серед лексичних та семантичних прикметникових запозичень, безперечно, основну групу складають слова польського походження: *таній, залізний, пустий, конечний, забитий* (вбитий), *бистрий* та ін. Серед регіональних прикметникових запозичень з польської мови останнього часу можна назвати такі слова, як *заантажований, готівковий, актуальний* (у значенні „теперішній”) та ін. (див. також 3.3.3.).

Низка слів пройшла ускладнений шлях входження в галицьке мовлення: спочатку польською мовою були фонетично та семантично освоєні певні іменники іншомовного походження, від яких з часом були утворені прикметники; потім ці іменники і (або) прикметники включалися в мовленнєву практику галичан. До таких ад’єктивів, запозичених за посередництвом польської мови, належать *вар’ятський, фамілійний* (з латинської), *спаце-*

¹⁴⁵ Див., напр.: Й. О. Дзендзелівський, *Українсько-західнослов’янські лексичні паралелі*; F. Czyżewski, *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, Lublin 1986; *Język na pograniczu kultur*, red. E. Smułkowa, A. Engelking, Białystok 2000.

¹⁴⁶ *Encyklopedia języka polskiego*, s. 352–353.

¹⁴⁷ І. Кононенко, *ззнач. праця*.

ровий, мосяжний, шпитальний (з німецької), роверовий (з англійської) та ін. Через німецьку мову–посередницю з латини прийшли в галицьке мовлення слова *файний* і *контентний*. До безпосередніх запозичень у галицькому регіоні належать, зокрема, *празничний*, *спасений* (із старослов'янської), *бувний*, *печатний*, *служивий*, *совіцький* (з російської). З румунської та угорської мов були запозичені слова *царина* та *газда*, від яких утворилися прикметники *царинний* та *газдівський*.

Запозичені ад'єктиви пристосовуються до системи українського регіонального мовлення на всіх мовних рівнях. Слово отримує звукове оформлення, яке відповідає фонетичним законам української мови, відповідні афікси, граматичні характеристики, пор., наприклад, пол. *mosiężny* і регіон. *мосежний*. Складні за морфемним складом слова можуть калькуватися: *передвчорашний*, *дев'ятдесятий* (пор. у польській мові: *przedwczorajszy*, *dziewięćdziesiąty*). Освоєне слово вступає у семантико-граматичні сполучення з іншими словами, як правило, за аналогією із нормативними синонімами, напр.: [...] Ми всі такі *контентні* [пор.: задоволені] *вашими словами*, як коли вино солодке пили (В. Стефанік). У прикметнику *совіцький* (*совецький*) з'явилася негативно-оцінна конотація, яка відсутня у відповідному ад'єктиві російської мови.

Отже, взаємні українсько–польські впливи виявляють себе як на кодифікованому, так і на діалектному рівні кожної із цих мов. Контрастивне вивчення діалектних особливостей лексики української та польської мов ускладнене внаслідок різнобічних джерел їх виникнення, не завжди чіткої диференціації між діалектним і літературним слововживанням тощо. З'ясування українсько–польських контактів „окреслюється в новому світлі саме завдяки національним й регіональним польським та українським лінгвістичним атласам та діалектним словникам (а не лише на основі словників літературних мов), оскільки атласи з їх точною локалізацією явищ й відбиттям ступеня їх поширення в говірках часто дають вичерпну відповідь на питання: чи могла бути польська мова джерелом запозичення, чи центром поширення явища були українські говірки, чи порубіжні явища виникли як інноваційні елементи перехідної зони”¹⁴⁸.

¹⁴⁸ П. Ю. Гриценко, *азнач. праця*, с. 202; див. також, напр.: Й. О. Дзендзелівський, *Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. Лексика*, т. 1–3, Ужгород 1958–1993; *Українська лінгвістична географія*, Київ 1966; З. Ганудель, *Лінгвістичний атлас українських говірок Східної Словаччини*, Пряшів 1984; *Атлас української мови*, т. 1–3, Київ 1984–2001; Т. В. Назарова, *Лінгвістичний атлас Нижньої Прип'яті*, Київ 1985; *Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования 1975*, Москва 1977; *Общезакарпатский диалектологический атлас: Вступительный выпуск*, Скопје 1988; вып. 1, Кишинев 1989; вып. 2, Москва 1988; *Общеславянский лингвистический атлас: Серия лексико-словообразовательная*, вып. 1, *Животный мир*, Москва 1988; Z. Stieber, *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, t. 1–8, Łódź 1956–1964; *Mały atlas*

Зрозуміло, що польські запозичення типові передусім для південно-західного наріччя, проте окремі лексичні полонізми зустрічаються також у поліських говорах. Характерно, що у польському мовленні такі слова найчастіше не мають діалектного або стилістичного забарвлення, пор., напр.:

діал.		нейтр.
ресторація	←	<i>restauracja</i>
обрус	←	<i>obrus</i>
муштарда	←	<i>musztarda</i>
фіранка	←	<i>firanka</i>
барзо	←	<i>bardzo</i>
галеретка	←	<i>galaretka</i>
(д) зегарек	←	<i>zegarek</i>
пательня	←	<i>patelnia</i>
пляцок	←	<i>placек</i>
рура	←	<i>rura</i>
слуп	←	<i>slup</i>
слоїк	←	<i>slóik</i>
філіжанка	←	<i>filizanka,</i>

пор., проте:

- файний діал. – *fajny* розм.
- кнайпа діал. – *knajpa* розм.
- вар'ят діал. – *wariat* розм.
- бабця діал. – *babcia* здрібн.
- їдло діал. – *jadło* заст.¹⁴⁹

Як правило, запозичене в діалектне мовлення слово має значення, що еквівалентне мові – першоджерелу. Проте часом діалектна семантика відходить від первинної. Скажімо, слово *родак* у західноукраїнському мовленні здебільшого використовується у значенні „родич” (пор. *rodak* – земляк, краєнин). Польський прикметник *rodzimy* із семантикою „властивий даному народові, дому; національний, вітчизняний, домашній, місцевий, власний” трансформувався у регіональний ад’єктив *родимий* зі значенням „уроджений”, напр.: Чого вона тільки не виробляла, ота *родима* відьма! (М. Коцюбинський). У польській мові іменник *baniak* має значення „казан”,

---

gwar polskich, t. 1–2, opr. pod kier. K. Nitscha, t. 3–13, pod kier. M. Karasia, Wrocław 1957–1970; K. Dejna, *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*, t. 1–6, Łódź 1962–1968; A. Zaręba, *Atlas językowy Śląska*, t. 1–7, Kraków 1969–1989; *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, pod red. Z. Sobierajskiego i J. Burszty, t. 1–11, Wrocław 1979–2005; *Atlas językowy Kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, t. 1–15, Wrocław 1964–1978; H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, *Atlas gwar mazowieckich*, t. 1–10, Wrocław 1971–1992; *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. 1–2, Wrocław 1980–1989; *Atlas gwar bojkowskich*, t. 1–7, Wrocław 1980–1991; J. Rieger, *A Linguistic Atlas of the Hutsul Dialects*, Warszawa 1996.

¹⁴⁹ Див. також: В. Кононенко, І. Кононенко, *Контрастивна граматики української та польської мов*, с. 113.

а в українських південно-західних говорах *баняк* – це „каструля”. Польський субстантив *szopa* є полісемічним словом і має значення:

1. покрівля на опорах; повітка; сарай,
2. густе волосся, що нагадує солом'яну стріху,
3. забавна історія.

В українських діалектах семантика слова *шопи* відповідає лише 1-му значенню польського слова – першоджерела, пор.: 1. Магазин – се була величезна *шопи*: дах, опертий на стовпах, без стін, тільки між стовпами повбивано поперечні дрючки (І. Франко). 2. Безбородько рішуче пішов до великої, бляхою критої *шопи* (М. Стельмах).

Українські лексичні елементи насичують, у свою чергу, діалекти на сході Польщі (як окремі вкраплення – в інших регіонах), напр.:

<i>bałakać</i>	←	балакати
<i>bodiak</i>	←	будяк
<i>hreczka</i>	←	гречка
<i>kaban</i>	←	кабан
<i>kociuba</i>	←	коцюба
<i>koromysło</i>	←	коромисло
<i>korowód</i>	←	хоровод
<i>kragły</i>	←	круглий
<i>kutia</i>	←	кутя
<i>makutra</i>	←	макітра
<i>raby</i>	←	рябий та ін.

Звичайно, коло запозичень розширюється, якщо йдеться про польські говірки в Україні та українські – в Польщі (див. 1.2.), пор. лексичні полонізи в мові лемків Польщі:

Часто іхал през село віз, на котрий зберали сіно, зерно, компері на погорілців, *жебы сперти* ґазду, *досьвідченого* огньом, *жебы* ани він не был голоден, ани його скотина не голодувала. Помагали не лем *спілселянам*, але и ґаздам з другых сіл, тым, котры потерпіли од огня, воды, ци бурі.

В осени каждая родина все до школы завозила метер *нарыхтуваных* дров. Были пошкіпаны, готовы до підкладаня до пеца. Дырва были податком на школу, наука была безплатна, товды учителям, так як и гнеска, платила держава.

(М. Постіл-Яруга)

Для сучасної української та польської мов характерним є певне звуження вживання діалектних слів, чому сприяє підвищення рівня освіти населення, проникнення мови мас-медіа та інтернету в усі сфери життя, міграції українців і поляків. Разом із тим типовим для сучасної української мови є вживання у мові преси, художньої літератури, телебачення галичанізмів польського походження, пор. вірші І. Малковича з „Української абетки”:

1. *Ангелику* мій,
охоронцю мій!
Рано, ввечір, вдень, вночі
будь мені до *помочі*...

2. Сів дракончик
на балкончик,
з'їв фіранку
і вазончик.
3. В лісочку на галявці
озерце синє є,
маленьке оленятко
водичку з нього п'є.
І кличе свою мамцю,
і вітерець притих...

Водночас мешканці Галичини стали ширше користуватися літературною мовою внаслідок зміни державного статусу країни, поглиблення вивчення у середній та вищих школах, розширення сфери функціонування; носії галицького мовлення стали свідоміше розуміти різницю між регіональними та нормативними елементами. Типовою стала ситуація, коли індивідум паралельно, усвідомлено користується обома мовленнєвими варіантами: галицьким – у побутовому контексті, нормативним – в офіційно-ділових умовах. Таким чином, вибір мовленнєвого варіанта зумовлений цільовою стилістичною настановою, прагматичними намірами мовця¹⁵⁰.

3.5.2.2. Спеціальна лексика Leksyka specjalna

Серед функціонально обмеженої лексики виділяються групи слів, якими передаються реалії та явища різних галузей науки й техніки. Терміни – це слова або сталі словосполучення, якими позначаються поняття спеціальної галузі знань або діяльності¹⁵¹. Терміни кожної окремої галузі об'єднуються

¹⁵⁰ І. Кононенко, *Функціонування прикметника в мовному середовищі Галичини*, с. 465; пор.: Ю. Шевельов, *Внесок Галичини у формування української літературної мови*; В. Walczak, *Lingwistyczna problematyka Galicji* [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 4: *Literatura – Język – Kultura*, Rzeszów 1995.

¹⁵¹ Див.: А. П. Коваль, *Науковий стиль сучасної української мови. Структура наукового тексту*, Київ 1970; Т. І. Панько, *Склад і структура термінологічної лексики української мови*, Київ 1984; А. П. Коваль, *Ділове спілкування*, Київ 1992; Л. О. Симоненко, *Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах*, Київ 1993; Т. І. Панько, І. М. Кочан, Т. П. Мацюк, *Українське термінознавство*, Львів 1994; А. С. Дякон, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько, *Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти*, Київ 2000; Л. О. Симоненко, *Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку* [в:] *Українська термінологія і сучасність*, Київ 2001, вип. IV; W. Nowicki, *Podstawy terminologii*, Wrocław 1986; S. Gajda, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole 1990; *Języki specjalistyczne 1. Metajęzyk lingwistyki*, red. J. Lukszyn, Warszawa 2001; S. Grucza, *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*, Warszawa 2004; J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa 2006; F. Grucza, *Lingwistyka stosowana. Historia – Zagadnienia – Osiągnięcia*, Warszawa 2007; F. Grucza, *Język, wiedza,*

у спеціальну систему – термінологію. Скажімо, можуть бути виділені мовознавча, хімічна, фізична, комп'ютерна, медична, театрознавча, орнітологічна, металургійна та інші термінології, пор., наприклад, математичні терміни:

дільник // *dzielnik*
 добуток // *iloczyn*
 логарифм // *logarytm*
 прогресія // *postę*
 пропорція // *proporcja*
 рівняння // *równanie* та ін.

Термінологічні системи відображені у спеціалізованих словниках¹⁵².

Основними ознаками терміна є:

- системність,
- наявність дефініції,
- відсутність експресивних конотацій,
- стилістична нейтральність.

Ідеальний термін має бути однозначним, хоча ця вимога реалізується не завжди, пор., наприклад, полісемію мовознавчих термінів:

денотат
 універсалія
 семантика
towa
semantem та ін.

Терміни в обох мовах формуються внаслідок процесів термінологізації. Явище термінологізації тісно пов'язане із поняттями питомої та запозиченої лексики. Питомі терміни утворюються двома шляхами:

– внаслідок термінологічної деривації (використання засобів словотвору, характерних для кожної мови), напр.:

чисельник
 площина
 прислівник
głoska
wykrzyknik
równik;

– в результаті вторинної номінації (вживання як наукового поняття загальноживаного слова або терміна з іншої галузі), напр.:

корінь
 закінчення

---

nauka, Warszawa 2008; S. Grucza, *Lingwistyka języków specjalistycznych*, Warszawa 2008; Ł. Karpiński, *Zarys leksykografii terminologicznej*, Warszawa 2008.

¹⁵² Пор., напр.: *Російсько-український словник наукової термінології. Математика, фізика, техніка, науки про Землю та космос*, ред. В. М. Гейченко, Київ 1998; *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, red. J. Lukszyn, Warszawa 2002.

означення

nawias

postęp

składnik та ін.

Особливо багато слів вторинної номінації використовується в українській і польській технічній термінології¹⁵³, пор.:

łapa wiertarki // *łapa warsztatu*

zęby kłowe // *szczęki kleszczy*

(крило) *panel drzwi* // *skrzydło drzwi*

konik wagi // *рейтер*.

Крім того, кожна мова може запозичати терміни, адаптуючи їх до власних фонетичних, граматичних, орфографічних закономірностей, напр.:

baroko

gastrit

infinitiv

antonim

gotyk

milimetr.

При цьому в польській термінологічній системі сильнішими у зіставленні з українською мовою є традиції використання питомих термінів (див. 3.3.1.), пор.:

postęp // *прогресія*

wykres // *графік*

obwód // *периметр*

średnica // *діаметр*

ostrosłup // *піраміда*

przyciółek // *фронтон*

całka // *інтеграл*

pierwiastek // *елемент*

różniczka // *диференціал*

wodzian // *гідрат*

wytwornica // *генератор*.

Важливим етапом розвитку польської термінології була делатинізація, започаткована братами Я. і Є. Снядецькими наприкінці XVIII – на поч. XIX ст. у галузі математики, фізики та ін. (див. 3.3.1.), а також дегерманізація, проведена після 1918 р., коли були, зокрема, замінені:

lutkolba – на *lutownica*

zecer – на *składacz*

bormaszyna – на *wiertarka*

wasserwaga – на *poziomica* та ін.

¹⁵³ Див.: *Podstawy technolingwistyki*, t. I–III, red. J. Lukszyn, Warszawa 2008.

Спроби українських пуристів наприкінці XIX ст., у 20-х і 90-х рр. XX ст. замінити частину запозичених термінів на утворені ними питомі в основному не закінчилися успіхом¹⁵⁴. Зокрема, пропонувалося замінити:

атом на *неділка*
акушерка на *пупорізка*
батальйон на *курінь*
міноносець на *міноносій*
суфікс на *наросток* та ін.

Водночас вдалося відмовитися від частини русифікованих термінів. Цікаво, що хоча пуристи стверджували (і стверджують), що прагнуть замінити терміни іншомовного походження на українські слова, багато що з їхніх пропозицій є прямими або опосередкованими запозиченнями з польської мови, пор. пропозиції замін:

конус на *стіжок* (пол. *stożek*)
екватор на *рівник* (*równik*)
контур на *обвод* (*obwód*)
меридіан на *південник* (*południk*)
коефіцієнт на *сучинник* (*współczynnik*)
ярусний на *поземний* (*poziomowy*) та ін.

Наприкінці XX – на поч. XXI ст. українська і польська термінологія різних галузей науки та техніки активно насичуються англіцизмами, пор.:

декодер // *deko*
радар // *radar*
лізинг // *leasing*.

Внаслідок явища детермінологізації термін переходить до загально-вживаної лексики, отже, втрачає риси функціонально обмеженого слова. Це важливе джерело поповнення активної лексики. Детермінологізація в українській і польській мовах може відбуватися двома шляхами:

– внаслідок активного вживання термін втрачає риси спеціального слова, напр.:

діабет // *cukrzyca*
аспірин // *aspiryna*;

– термін стає джерелом процесу вторинної номінації, набуваючи загально-вживаного значення, пор., наприклад, уживання із новою семантикою театральних термінів:

амфітеатр // *amfiteatr*
декорація // *dekoracja*
анишлаг // *komplet (wizjów)*
куліси // *kulisy*

¹⁵⁴ Пор., напр.: Т. Філіпюк, Я.-Р. Федорів, Н. Скорейко, *Російсько-український медичний словник*, Львів 2002; А. Бурячок, М. Демський, Б. Якимович, *Російсько-український словник для військовиків*, Київ–Львів 1995.

прем'єра // premiera
репертуар // repertuar
водевіль // wodewil та ін.

Для української та польської мов характерною є міжтермінологічна омонімія (полісемія), коли однакові за звучанням слова (значення) входять до різних терміносистем. Перенесення готового терміна з однієї дисципліни в іншу з повним або частковим переосмисленням кваліфікується як ретермінологізація. Скажімо, термін *операція* зустрічається у медичній, банківській, комп'ютерній, військовій термінології, термін *moduł* як окреме слово або у складі сталих номінацій використовується в оптиці, фізиці (спротив матеріалів), механіці, будівництві, астрономії, електроніці, метеорології, акустиці, математиці, інформатиці, хімії та ін., пор. також:

якір
батарея
mostek
kaskada та ін.

Близькість / віддаленість української та польської термінології може бути пов'язана із часом розвитку тієї чи іншої галузі науки або промисловості. Скажімо, досить новою для України та Польщі є лексика, пов'язана із функціонуванням біржі, тому очевидно, що відповідні терміни зближені за внутрішньою формою, походженням, часто – звучанням, значенням, пор., напр.:

акція // akcja
платник // płatnik
бон // bon
дивіденд // dywidenda
індекс // indeks
опціон // opcja
вексель // weksel
крах // krach,
але: біржа // giełda
тендер // przetarg
комісійні // prowizja¹⁵⁵.

Значні складнощі у встановленні співвідношення української та польської термінології виникають у зв'язку з різним семантичним обсягом термінів, частковим або повним розходженням у значенні слів подібного звучання (див. 3.4.7.3.). Скажімо, лише частково збігаються за семантикою такі лінгвістичні терміни, як:

конотація – konotacja
лексикон – leksykon
жаргон – żargon

¹⁵⁵ Див. також: I. Kononenko, I. Mytnik, E. Wasiak, *dz. cyt.*, s. 233–236.

зворот – *zwrot*
 вираз – *wyraz* та ін.

Чимало міжмовних омонімів зустрічається у зоологічній і ботанічній термінології, напр.:

енот – *jenot*
 кулик – *kulik*
 мотиль – *motyl*
 білозір – *białozór*
 гарбуз – *arbuz*
 диня – *dynia*
 мореля – *morela*.

Труднощі встановлення співвіднесення українських і польських термінів ускладнюються майже повною відсутністю спеціалізованих двомовних словників¹⁵⁶.

До професіоналізмів належать слова та сталі вислови, що притаманні мовленню (переважно – усному) представників певної професії¹⁵⁷. Для професіоналізмів характерним є „високий ступінь диференціації у називанні знарядь і засобів виробництва, продуктів виробництва та їх складових частин, деталей, різних дій, процесів і супровідних умов, пов’язаних з тією чи іншою сферою діяльності”¹⁵⁸. Якщо галузеві терміни творяться, як правило, свідомо, то професіоналізми з’являються стихійно. На відміну від термінів, професіоналізми часто емоційно та стилістично забарвлені, пор.:

шапка – заголовок у публіцистиці
ляп – помилка у видавців
plaszcz – ізоляція провода в електриків
iglak – різновид напилки у робітників.

¹⁵⁶ Пор., проте, напр.: S. Domagalski, *Praktyczny słownik polsko-rosyjsko-ukraiński. Ekonomia i handel z indeksami terminów rosyjskich i ukraińskich*, Warszawa 2000; M. Aleksijenko, A. Horniatko-Szumilowicz, *Ukraińsko-polski słownik terminów lingwistycznych*, Szczecin 2005; I. Kononenko, I. Mytnik, E. Wasiak, *dz. cyt.*

¹⁵⁷ Див.: М. В. Гуць, І. Г. Олійник, І. П. Юшук, *Українська мова в професійному спілкуванні*, Київ 2004; Г. Мацюк, *Українська мова професійного спілкування*, Київ 2006; M. Schabowska, K. Piwnik, M. Gryniewicz, *Polskie współczesne profesjonalizmy słownikowe* [w:] *Zagadnienia słownictwa współczesnego języka polskiego*, red. M. Szymczak, Wrocław 1978; I. Bajerowa, *Badania nad terminologią języków specjalnych (środowiskowych)* [w:] *Język i językoznawstwo polskie w sześćdziesięcioleciu niepodległości (1918–1978)*, pod red. J. Riegera, M. Szymczaka, Wrocław 1982; S. Gajda, *Współczesna polszczyzna naukowa. Język czy żargon*, Opole 1990; пор. також, напр.: М. Н. Паночко, *Українська спортивна лексика*, дис. [...] канд. філол. наук, Київ 1977; J. Ożdżyński, *Polskie słownictwo sportowe*, Wrocław 1970; A. Mielczarek, *Z zagadnień słownictwa wojskowego*, Warszawa 1976; J. Masłowski, *Polskie słownictwo lekarskie*, Wrocław 1977.

¹⁵⁸ *Сучасна українська літературна мова*, за ред. А. П. Грищенка, с. 191.

Пор. персоніфіковані метафори серед професіоналізмів водіїв: 1. *Samochód nie chce ruszyć*. 2. *Motor poci się*. 3. *Resory siadają*. 4. *Sprzęgło wyje*. 5. *Silnik milczy* і под.

Для польських професіоналізмів типовим є скорочення в одне слово розгорнутих термінів типу *magnesówka* ← *suwnica magnesowa*. Таким чином, професіоналізми, з одного боку, перетинаються з термінологічною лексикою, з другого боку, – з професійними жаргонами.

Професіоналізми здебільшого належать до питомих національних одиниць, тому випадки зближення українських і польських слів такої функціональної спрямованості є поодинокими. На відміну від власне термінів, у сфері професіоналізмів вужче вживаються запозичення.

3.5.2.3. Жаргони, сленг і арго *Żargony, slang i argot*

Серед функціонально обмеженої виділяється лексика окремих соціальних груп. Т. зв. соціальні діалекти є у кожному суспільстві, у кожній мові. Різновидами соціолектів є жаргон, сленг та арго. Слова та сталі вирази, що належать до жаргону, сленгу або арго, часто об'єднують під єдиною назвою жаргонізми. Жаргонізми використовуються великими соціальними групами людей з метою відокремлення від загальнономовного соціуму¹⁵⁹. Вони вживаються у професійних групах, середовищі рибалок, мисливців, програмістів, картярів, філателістів, спортсменів, бізнесменів та ін.¹⁶⁰ (див. 3.7.).

Зокрема, насиченим різного роду утвореннями є жаргон мисливців, який вирізняється наявністю лексико-семантичних груп „тварини” та широкою гамою дієслів на позначення руху, звуків та ін., пор., напр.:

- позначення мисливських собак: *milczek, aporter, grabarz, tropowiec*,
- номінації звучання „голосів” тварин: *krechtać, krerać, czyhitać*.

Жаргонізми, як правило, існують в усній формі або як джерело стилізації у художніх чи публіцистичних текстах. Слова цього типу здебільшого емоційно забарвлені і мають знижену (негативну) конотацію. Для українського та польського жаргонів характерним є поширення метафор, слів із виразною внутрішньою формою:

- чайник* – новачок у комп'ютерній справі
- дід* – солдат, який закінчує службу

¹⁵⁹ Див.: Н. О. Шовгун, *Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп*, автореф. дис. [...] канд. філол. наук, Київ 2000; Л. Ставицька, *Арго, жаргон, сленг*, Київ 2005; A. Piotrowski, M. Ziółkowski, *Zróżnicowanie językowe a struktura społeczna*, Warszawa 1976; W. Lubas, *Spółeczne uwarunkowania współczesnej polszczyzny*, Kraków 1979; S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 1994.

¹⁶⁰ Див., напр.: B. Stanecka-Tyralska, *Z zagadnień współczesnego słownictwa sportu jeździeckiego*, Łódź 1969; S. Hoppe, *Polski język łowiecki*, Warszawa 1982.

синяк – п'яниця
викидайло – швейцар у ресторані
kasiasty – багач
rudło – тюрма
łabędź – двійка (оцінка)
surka – мовна помилка театрального актора під час вистави
klepibrzuch – студент медичного університету.

Жаргонні елементи входять у системні відношення зі словами кодифікованої мови, пор., напр.: нейтр. *jedzonko* – вульг. *żaretko*. Можливим є також утворення різного роду парадигм у межах одного жаргону, пор., скажімо, синоніми у мові п'яниць: *випити* – *кинути*, *закласти*, *хильнути*, *смикнути*, *нализатися*, *роздушити* (роздавити) банку, *читати* книжки. Пор. у польському жаргоні алкоголіків: *setka* (сто грамів), *lorneta* (дві чарки горілки) та ін.

Серед сучасних професійних жаргонів виділяються, зокрема, соціолекти акторів, медиків, льотчиків, водіїв, шахтарів, банкірів, ріелторів, журналістів, музикантів та ін.¹⁶¹, меншою мірою – науковців, викладачів, письменників.

Професійні жаргони, на думку С. Граб'яса, є найменш експресивними¹⁶². Проте таке твердження викликає сумніви. Пор., наприклад, публіцистичний текст про мовлення українських бізнесменів:

Основа сучасного бізнесу – „рух”. Це процес, осмислена тусовка, на якій можна домовитися, оцінити „пасажирів”. Фраза „пішов рух” означає, що бізнесом якоїсь корпорації починають цікавитися. „Рух” відстежують усі, тому що той, хто вчасно поворушився, може одержати „повітря” (прибуток), а ті, хто прогавив, – ризикують „попасти”.

Існують фрази, що характеризують відносини бізнесу і влади. „Митниця дає добро” – означає досягнута угода з державою. З „митницею” важко домовитися, якщо не „нагодувати” її представника „тортиком”. „Торт” найчастіше приймають – „з'їдають”, але можуть попросити „добавки”. Це не лихо, гірше – коли „торт скис”, тобто виявився непотрібним. Причин безліч: і „кидалово” з боку чиновника, і конкурент, який приніс торт більшого розміру. У кожному разі так погано сформована кон'юнктура може закінчитися „попадаловом”.

(Із газети)

Пор. також польський лікарський жаргон:

zdekompensować się – *zdenerwować się*
leżak – *leżący na ulicy człowiek*
majtki – *by-pass aortalno-dwuudowy*

¹⁶¹ Пор., напр.: Й. Дзендзелівський, *Із спостережень над професійним діалектом шахтарів Макіївки* [в:] Й. Дзендзелівський, *Українське і слов'янське мовознавство*, Львів 1996; S. Kania, *O polskiej gwarze szoferskiej*, „Socjolingwistyka”, t. 3, Warszawa–Kraków–Katowice 1981; P. Kupiszewski, *Język żołnierski*, „Poradnik Językowy”, 1987, z. 5; M. Karamońska, *Słownictwo aktorskie*, „Język Polski”, 1990, nr 3–4; T. Nyczek, *Alfabet teatru*, Warszawa 2002.

¹⁶² S. Grabias, *dz. cyt.*, s. 154, 158.

wietrzenie mózgu – niepotrzebna trepanacja
kisić pacjenta – trzymać pacjenta pod obserwacją
pacjent się zawalił – pacjent miał zawał
pacjent jest zalany – pacjent ma obrzęk płuc¹⁶³.

Водночас професійна лексика нерідко термінологізується.

Термін „сленг” звичайно вживається як позначення молодіжного (в т. ч. учнівського, студентського), а також міського жаргону, пор., наприклад, лексеми, характерні для українського та польського сленгу молоді:

рагуль – приїжджий із села
бєбік – дитина
чума – негарна дівчина
в'їхати – розуміти
базарити – говорити
споко – спокójnie
ściєта – kłamstwo
wykon – wykonanie
do zoba – do zobaczenia,

пор. також уживання сленгових слів у публіцистичному тексті:

Koledzy nie przepadają za nim. Milczek, odmieniec, ale coś tam trenuje, więc lepiej nie sprawdzać, czy ma kwalifikację na klasową ofiarę. Co trenuje? Nikt nie wie. Nikt nie był u niego w domu. Nikt go nie zaprasza na imprezy czy osiemnastki – zresztą bankowo by odmówił. Marcel nie lubi zwierząt. Nie ćpa, nie spiduje, nie upala się trawą. Nie ma dziewczyny. Nikt nie wie, jakiej muzyki słucha. Swoją osiemnastkę zaliczyłby w grudniu, gdyby zwracał uwagę na takie bzdety.

Marcel szpanuje i nie szpanuje. Ubrany cool, ale nosi te swoje benettony i lewisy jak, za przeproszeniem, szmatę z grzebalucha za dwa złote. Plecak Jansportu z 30-letnią gwarancją, długopisy i zeszyty całkiem trendy. Komóry w szkole nie używa, choć ma. To jest niezłe liceum, druga dziesiątka wojewódzkiego rankingu. Młodzież na ogół niebiedna: trochę small businessu, wolne zawody. Kilkoro w klasie ma pierwsze własne samochody, ale Marcel nadal jeździ autobusem. Zaczepiony, czy robi prawko w pierwszym podejściu, odpalił, że taki papierek musi mieć jego kierowca. On nie. Żartownisiowi opadła kopara.

Арго – це штучно створена говірка професійної чи соціальної групи, що незрозуміла для сторонніх. В історії української мови виділяються, зокрема, арго лірників і кобзарів, жебраків, ремісників, бурсаків та ін., пор.:

гальомий – великий
скрепи – двері
лоботи – чоботи та ін.¹⁶⁴

¹⁶³ <http://mlodylekarz.pl>; <http://polanest.webd.pl/pliki/humor.html>.

¹⁶⁴ Див.: О. Горбач, *Арго українських вояків*, Мюнхен 1963; О. Горбач, *Арго на Україні*, Мюнхен 1993; Й. Дзендзелівський, *Українське і слов'янське мовознавство*, Львів 1996; Г. Аркушин, *Старицька мова (Арго сліпців – жебраків Західного Полісся)*, „Slavia Orientalis”, 1996, t. 14, nr 2; Г. Аркушин, *Арго лаборів*, „Slavia Orientalis”, 2002, t. 14, nr 3.

У сучасній мові до арго належить мовлення злочинців і наркоманів¹⁶⁵.

У польському мовознавстві термін „slang” (синонім – „argot”) поступово замінив термін „żargon”¹⁶⁶. При цьому жаргонізми різних соціальних груп широко опрацьовані в польській лінгвістиці. Водночас в українському мовознавстві відчувається нестача наукових і лексикографічних праць з українського жаргону різних соціальних груп.

Різні типи жаргону, з одного боку, переходять із підгрупи до підгрупи, з другого, – живлять розмовне мовлення. Скажімо, зрозумілими всім носіям української мови є такі колишні жаргонізми, як:

попса – поп-музика невисокого рівня

дембель – демобілізований

салага – матрос-новичок

баланда – в'язничний суп

юзер – користувач комп'ютера.

У польській мові лексема *obciach* („компрометація, сором”) до кінця ХХ ст. не фіксувалася у тлумачних словниках¹⁶⁷, потім її було представлено як слово варшавського арго¹⁶⁸, у сучасному вживанні позначається рисами розмовності¹⁶⁹, навіть вульгарності¹⁷⁰ (пор. похідний прикметник *obciachowy*, фразеологізм *bez obciachu*). До загального вжитку увійшли колишні слова молодіжного сленгу *ubaw*, *małolat*, *wagarować* та ін.

Жаргонна лексика, особливо молодіжна та комп'ютерна, знаходиться у постійній динаміці, внаслідок чого словники молодіжного сленгу у значній частині швидко стають словниками застарілих одиниць. Скажімо, в українському жаргоні зникли поширені кілька років тому номінації дівчини та хлопця *чувиха*, *чувак* і на їх місці з'явилася група інших назв. У польській жаргонній мові назва „польської мови як навчального предмета” змінилася з *krajowiec* на *Polak*.

Жаргонна лексика є специфічною для української та польської мов і здебільшого не перетинається. Водночас спостерігаються деякі спільні тенденції, пов'язані з поширенням у межах жаргону певних лексико-семантичних

¹⁶⁵ Див.: А. Березовенко, *Кримінальне арго в Україні* [в:] *Мовознавство. Доповіді та повідомлення IV Міжнародного Конгресу Україністів*, Київ 2002; Н. Ułaszyn, *Język złodziejski*, Łódź 1951; S. Milewski, *Gwara przestępcza i jej przenikanie do języka ogólnego*, „Poradnik Językowy”, 1971, z. 2; S. Kania, *O agrotyzmach we współczesnej polszczyźnie* [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław 1978; K. Stępnia, *Gwara hipisowsko-narkotanińska w Polsce*, „Problemy Kryminalistyki”, 1979, nr 142; B. Geremek, *O językach tajemnych*, „Teksty”, 1980, nr 2; S. Kania, *Źródła słownictwa argots*, „Z polskich studiów slawistycznych”, ser. VII, Warszawa 1988.

¹⁶⁶ *Encyklopedia języka polskiego*, s. 350, 360.

¹⁶⁷ *Słownik języka polskiego; Słownik języka polskiego PWN*.

¹⁶⁸ Поп.: D. Hessen, R. Stypuła, *Wielki słownik polsko-rosyjski*, A–O, Warszawa 1998, s. 556.

¹⁶⁹ *Słownik języka polskiego PWN*, t. 2, s. 386.

¹⁷⁰ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, K–Q, s. 1043.

груп, утворенням синонімічних рядів і под. Зокрема, поширеними для обох мов є жаргонізми, що мають сему 'село' і водночас сему 'негативна оцінка'. Переважно це номінації осіб, напр.:

жлоб
бик
вася
кугут
колгоспник
рагуль
burak
wieśniak
ktiot
źlób
jareta та ін.

Специфікою українського жаргону є значний вплив на нього російської мови¹⁷¹, пор., напр.:

вишибала (охоронець)
абзац (безвихідна ситуація)
вантажити (переказувати зайву інформацію) ← рос. *грузить*
полуничка (еротика) ← рос. *клубничка*.

І хоча до різних прошарків жаргону української мови активно проникали і продовжують проникати прямі запозичення і кальки з російської мови, цей український соціолект має виразні питомі риси, напр.:

півень (зачіска панка, ірокез)
пивасик (пивко).

Для польського жаргонного мовлення характерні словотвірні тенденції, що об'єднують його з розмовним мовленням, зокрема, і, ширше, – із кодифікованою мовою. Внаслідок типової для польської мови високої конденсації лексем поширеним є усічення частини основи слів, напр.:

gra – *granica*
knoty – *banknoty*
nara (*narka*) – *na razie*
do zoba – *do zobaczenia*
spoko – *spokojnie*,

пор. також в українській мові:

інет – інтернет
віка – Вікіпедія.

¹⁷¹ Див.: Н. П. Шумарова, *Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму*, Київ 2000; *Українсько-російська двомовність. Лінгво-соціокультурні аспекти*, ред. Л. Ставицька, Київ 2007; О. Тараненко, *Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози*, „Мовознавство”, 2008, № 1.

Специфічним передусім для польської мови є міський сленг (жаргон, діалект)¹⁷², типовий для мовлення менш освіченої частини населення і молоді. У цьому плані вирізняється мовлення Варшави, Кракова, Познані. Особливо своєрідним міський жаргон був у період перед другою світовою війною, проте і сьогодні можна почути подібні лексичні елементи. Пор., напр.:

Na głowie prawdziwy warszawiak nosi... dachówkę, zwaną także kojną, micą, czy kiepą. Przyodziwa się także w rubachę lub manówkę z chomątem i nachy, nastygi, sztany, czy ścigaje – innymi słowy: koszulę z kołnierzykiem i spodnie. Nie wolno zapomnieć o dodatkach, czyli na przykład blindzie, czyli krawacie. Dodatkowo warto założyć także łopuch, czyli kapelusz, lub jego elegantszą wersję: baniak – kapelusz z rondem. Niezbędny jest też fingel, czyli sygnet, albo lepiej dębak – sygnet złoty. Nawet, jeżeli warszawiak będzie zmuszony zaciągnąć na niego bachę, czyli kredyt, zadziałasz na skórę, czyli... dobre wrażenie murowane!

Warszawianka, czyli warszawska biniocha, nie powinna zaś zapomnieć o melonach (chodzi nam wyłącznie o pończochy!). Do dziś młodzi ludzie noszą tzw. glany. To nic innego jak buty w języku warszawskim. Poza tym stołeczne obuwie doczekało się wielu innych określeń: adachy, cybuchy, kominy, skoki, czy kameduły.

(Z gazety)

Спільними для українського та польського жаргонного мовлення є окремі слова – інтернаціоналізми (інтержаргон), в тому числі в злодійському аргі:

комп // комп (комп'ютер)
 фотка // fotka (фотографія)
 пас // pas (у картах)
 ксива // ksywa (документ, паспорт).

Матеріалом для зіставлення можуть послугувати окремі соціолекти. Скажімо, поширеним є шкільний і студентський сленг. Переважна більшість таких утворень відповідає словотвірним нормам кожної мови, на творенні подібних сленгових елементів позначився опосередкований вплив європейської мовної традиції:

школа – мурашник, бурса // buda
 університет – універ // uniwerset
 шпаргалка – шпора, шпаргаліме // ściąga, ściągawka, bryk, gotowiec
 двійка – пара, швайка, твікс // dwójka
 одиниця – кіл // pała, gała, laska
 вчити – зубати, зубарити, сухарити, гризти // kić, wkuwać, zakuwać, ryć
 списати – скатати, здерти, зідрати, злунити, злизати, сфотографувати, переманнути, перемазурити // ściągać, zżynać

¹⁷² Див.: K. Nitsch, *Odrębności słownikowe Poznania, Krakowa i Warszawy* [w:] *Wybór pism polonistycznych*, t. II, Wrocław 1955; B. Wiczorkiewicz, *Gwara warszawska dawniej i dziś*, Warszawa 1966; *Miejska polszczyzna mówiona, Metodologia badań*, Katowice 1976; *Mowa mieszkańców Poznania*, red. M. Gruchmanowa, Poznań 1986; www.kapela.waw.pl/slownik.

тікати з лекцій (уроків) – *пасувати, сачкувати, рвати кігті // wagarować, iść na wagary, zerwać się z lekcji*.

Зіставлятися можуть окремі жаргонні слова або значення лексем у двох мовах. Наприклад, за даними тлумачних словників, лексема *фраєр* у значенні „новачок” в українській мові – аргі злодіїв, у польській мові *frajer* у цьому значенні належить до розмовного стилю.

Предметом зіставлення можуть бути синонімічні ряди жаргонної лексики. Скажімо, в українській мові жаргонними еквівалентами до слова *голова* виступають *байда, балабас, дах, диня, казан, казанок, кабіна, качан, маклабан, чайник*, у польській мові аналогами слова *głowa* можуть бути *globus, kopituła, baśka, makówka, arbuz, dynia, kalarepa, kapusta* та ін.

Відмінною в українській і польській мовах може бути мотивація (внутрішня форма) назв на позначення тих самих понять. Наприклад, у мові українського жаргону злочинців відбите горло пляшки – *розочка*, у польській мові – *tulipan*.

Малодослідженим питанням є запозичення у жаргонах як української, так і польської мов. Очевидно, що в українському молодіжному жаргоні (переважно в Західній Україні) нерідко зустрічаються полонізми (або германізми, запозичені через польську мову), напр.:

кобіта – жінка
курдупель – чоловік низького росту
баняк – дурень
штрукси – вельветові штани
бамбетель – ліжко
кнайпа – кафе
бімбер – самогон,

пор. також:

наплечник – рюкзак (← *plecak*).

За свідченням О. Горбача, полонізми зустрічалися в аргі лірників, жебраків та інших соціально обмежених груп, напр.:

порутити (кинути) ← *porzucić*
пацьореник (молитва) ← *pacierz*¹⁷³.

Запозичення у польську жаргонну лексику лише частково відображають загальні тенденції поширення іншомовних слів. Значною мірою це германізми та русизми, напр.:

bindować (в'язати) – з німецької
sajger (годинник) – з німецької
przykaraulić – з російської
dola – з російської.

¹⁷³ О. Горбач, *Аргі на Україні*, с. 111–112.

На думку В. Мозгунова, українізми поповнюють різні види польського жаргону, пор., напр.:

brechać – говорити неправду

hołota – гроші

lulka – сигарети та ін.¹⁷⁴

За різними даними, жаргонізмами стають такі переосмислені українські імена, як:

jarema – селянин

mykoła – балакучий і нудний чоловік

horupna – велика, потворна жінка (з роману Г. Сенкевича „Вогнем і мечем”).

Цікаво, що у мові-першоджерелі запозичені з польської в українську та з української в польську слова до жаргонізмів не належать.

3.5.3. Застаріла та нова лексика Przestarzała i nowa leksyka

3.5.3.1. Застарілі слова Archaizmy

У лексико-семантичному складі кожної мови постійно відбуваються процеси пересування слів до групи пасивної або активної лексики. Периферію вживання поповнюють тією чи іншою мірою застарілі та нові слова, пор. у тексті:

Wiele osób pamięta jeszcze, czym zajmował się *cieśla, bednarz, kołodziej, zdun, rymarz, powroźnik, kowal, garncarz, kuśnierz*, ale dziś trudno już spotkać przedstawicieli tych zawodów. Niektórzy powymierali, inni zmienili branżę. Wiele wyrobów wytwarzają wielkie koncerny, niektóre nie są dziś nikomu potrzebne. Pojawiły się za to zupełnie nowe profesje, jak np. różnego rodzaju *monterzy, posadzkarze, radiesteci, protetycy słuchu, sprzątacze wielkich powierzchni*. Znak zmian, znak czasów.

(Т. Gawiński)

Застарілі слова на сучасному етапі розвитку мови вийшли з активного вжитку. Серед застарілих лексем виділяється два різновиди слів – історизми (у польській мовознавчій традиції – *historyzmy, archaizmy rzeczowe*) та архаїзми¹⁷⁵ (*archaizmy słownikowe*). В українській і польській мовах існують свої особливості функціонування цих груп слів.

Отже, історизми – це слова або їх значення (семантичні історизми), які вживалися для позначення тих предметів чи явищ, що вийшли з ужитку у зв'язку з історичними, суспільними, економічними змінами у житті соціуму. Ці номінації відображають картину світу певної епохи, отож в осно-

¹⁷⁴ В. Мозгунов, *Вплив російської та української мов на формування злочинного жаргону польської мови* [в:] *Слов'янський збірник*, вип. 5, Одеса 2000, с. 151–154.

¹⁷⁵ Пор.: *Nauka o języku dla polonistów*, s. 363–364.

вному історизми є специфічно національними. Серед історизмів виділяються лексико-семантичні групи „особи” (передусім за професією), „одяг”, „їжа”, „побутові предмети”, „зброя”, „суспільно-політичні утворення”, „одиниці виміру”, „грошові одиниці” та ін., напр.:

лакей
кольчуга
пупря
ціп
пірнач
волость
вершок
hajduk
siemieniec
salopa
łagiew
bednia
buzdygan
łokieć
tynf.

Предмети, явища, дії можуть існувати тривалий час в історії людства і окремого народу, зберігаючись і у наш час. При цьому номінації цих понять можуть застарівати, замінюючись сучасними назвами. Первісні назви переходять до групи архаїзмів і функціонують щодо вживаних у сучасній мові відповідників як синоніми.

Архаїзми поділяють на кілька підгруп:

1) власне лексичні – слова, що застаріли в цілому, напр.:

перст (сучасне *палець*)
зигзиця (зозуля)
dziewierz (*szwagier*)
trzop (*garnek*);

2) лексико-семантичні, у яких застарілими є лише окремі значення, напр.:

броня (у значенні „зброя”)
живім (*життя*)
lato (*rok*);

3) лексико-фонетичні, що відрізняються від сучасних номінацій одним чи кількома звуками, напр.:

вольний (сучасне *вільний*)
пашипорт (*паспорт*)
harmata (*armata*)
koziel (*koziół*);

4) лексико-словотвірні, що відрізняються від сучасних слів словотвірним афіксом, напр.:

велій (сучасне *великий*)

миса (*миска*)

handlowny (*handlowy*)

katolictwo (*katolicyzm*);

5) лексико-морфологічні – застарілі словоформи та граматичні категорії, напр.:

люде (сучасне *люди*)

orłowie (*orły*).

Українська мова загалом більш активно, ніж польська, „позбавлялась” історизмів, архаїзмів, застарілої лексики в цілому; проте в останній період у зв'язку з процесами національного відродження, змін соціальних умов частина слів із пасивного складу перемістилася в активний центр (часто – із певними змінами семантики), пор., скажімо, слова *гривня*, *речник*, *гувернантка* та ін.

Із сучасної польської мови зникли слова *świekie*, *świekra*, *dziewierz*, *niewiastka*, *zołnica*, що були „спадщиною родового устрою, де кожен із родичів і споріднених мав інші права. У нових суспільних умовах давні залежності втратили значення, отже, і слова перестали бути важливими і необхідними”¹⁷⁶.

Частина польських найменувань у зв'язку зі змінами в соціально-економічній сфері змістилася на периферію, пор. назви податків: *podługowne*, *podymne*, *poradłne*, *stajenne*, *stróżne*, *pokłonne*. Виходять з активного вжитку назви синів відповідно до професії (посади батька): *chorążyc*, *wojewodzie*, *sołtysowic* та ін.; деякі переосмислені слова: *niedźwiadek* тощо. У польській мові триває процес заміни частини запозичених раніше лексем на питомі польські; поява нових слів на місці запозичених відповідає загальній тенденції у розвитку польської літературної мови, пор.:

automobil – *samochód*

buldożer – *spychacz*

kurort – *uzdrowisko*

motor – *silnik*

tank – *czołg*

traktor – *ciągnik*

industria – *przemysł*

progres – *postęp*.

Водночас деякі питомі польські слова „не витримали” тиску запозичень, напр.: *geograf* (заст. *krajopis*) та ін.: пор.: *księgopis* (заст. *katalog*) та ін.

У польській мові чимало давніх лексем не замінено іншими словами; їх значення частково змінилось, але в основі своїй вони залишаються активно вживаними, напр.: *wójt*, *wojewoda*, *chorąży*, *izba*, *kaftan*, *kaftanik* та ін.

¹⁷⁶ P. Bąk, *dz. cyt.*, s. 146–147.

Частина застарілої лексики є спільною для української та польської мов. Переважно це слова праслов'янського походження, напр.:

рало // *radło*

булава // *buława*.

Водночас у цих мовах чимало слів одного походження розрізняється з погляду нейтральності / застарілості, що створює інтерферентні труднощі. Частина слів індоєвропейського чи спільнослов'янського походження в одній із досліджуваних мов належить до активного складу лексики, в іншій – до історизмів або архаїзмів, пор.:

нейтральне	застаріле
<i>взувати</i>	<i>wziwać</i>
<i>вмиватися</i>	<i>umywać się</i>
<i>страва</i>	<i>strawa</i>
<i>також</i>	<i>takoż</i>
<i>острів</i>	<i>ostrów</i>
<i>ramiona</i>	<i>рамена</i> .

Наприклад, українське слово *місяць* поширене у всіх стилях літературної та народної мови. У польській мові *miesiąc* (небесне тіло) – застаріле слово, сучасна номінація – *księżyc*, напр.: 1. Już *miesiąc* zaszedł, psy się uśpiły, I coś tam klaszcze za borem (F. Karpiński). 2. – Ot, uważasz, tam w górze, za onym cichym *miesiącem*, jest kraina wiekuistej szczęśliwości (H. Sienkiewicz); пор.: Niech *księżyc*a jasność blada Szczelinami tu nie wpada (A. Mickiewicz).

Різні зміни відбулися в українській і польській мовах із групою запозичених слів, напр.:

нейтральне	застаріле
<i>курорт</i>	<i>kurort</i>
<i>бухгалтер</i>	<i>buchalter</i>
<i>кінотеатр</i>	<i>kinoteatr</i>
<i>гільза</i>	<i>gilza</i>
<i>софа</i>	<i>sofa</i>
<i>автомобіль</i>	<i>automobil</i>
<i>танк</i>	<i>tank</i>
<i>посилка</i>	<i>posyłka</i>
<i>коса (зачіска)</i>	<i>kosa</i>
<i>кімната</i>	<i>komnata</i>
<i>wakacje</i>	<i>вакації</i>
<i>pretekst</i>	<i>претекст</i>
<i>restauracja</i>	<i>ресторація</i>
<i>szlafrok</i>	<i>шлафрок</i>
<i>rekrut</i>	<i>рекрут</i> та ін.

У сферу архаїзмів української мови перейшла частина полонізмів або запозичень, засвоєних колись через польську мову-посередницю, пор.:

вагадло, цинаволіти, ріжниця, шкло, анальфабет, бровар, куншт, мамут, тлумач та ін.

Можливими є також ситуації, коли питоме польське слово у сучасній польській мові стало застарілим, а в українській відповідник лишився нейтральним, напр.:

турбуватися – *turbować się*
горілка – *gorzałka*.

Як уже зазначалося (див. 3.3.3.), велика частина польських запозичень з української мови (або через українську мову) перейшла у сучасній практиці до пасивної лексики, пор., напр.:

– історизми:
ataman, baraban, watażka, kureń, rohatyna, sahadaczny,
– архаїзми:
ajer, hałaburda, hreczkosiej, mołodyca.

Застарілі слова, як і одиниці активного вживання, можуть входити у пари міжмовних омонімів. Скажімо, архаїчне польське слово *szuba* має з українською лексемою *шуба* низку спільних сем: 'верхній одяг', 'хутро' та ін. Проте це різні предмети, пор.:

шуба // *futro*
szuba // *доха*.

Застаріла лексика широко вживається з метою стилізації в художніх творах, присвячених подіям давнини¹⁷⁷, пор., напр.:

1. *Княжну везли на волах повільно й обережно, як пиво, щоб не бовтати. Повіз, запряжений шістьма білими волами, висококолісний, з колясою, кованою зовні сріблом, усередині встеленою східними килимами (на білому тлі – зелена плутина трав, гілля і пурпурові квіти), підвішеною на пасах з волової шкіри в кількоро складених. Обозові не було ні кінця, ні краю. Дружина кінна і піша, саксонські рицарі, священники – київський і саксонський, княжі коморники, грудні, служебки, повози кінні, волів, двоколісні вози... – сила, багатство, розкіш, пишнота.*

(П. Загребельний)

2. *Orszak namiestnika zwiększył się znacznie, w Czehrynie bowiem przyłączyło się do niego poselstwo wołoskie, które hospodar do Łubniów wysłał w osobie pana Rozwana Ursu. Przy poselstwie było kilkunastu karataśzów eskorty i wozy z czeladzią.*

(H. Sienkiewicz)

¹⁷⁷ Див.: S. Dubisz, *Archaizacja w XX-wiecznej polskiej powieści historycznej o średniowieczu*, Warszawa 1991.

3.5.3.2. Неологізми Neologizmy

Процеси державотворення, демократизація суспільного життя зумовили виникнення нових слів і сполучень (неологізмів, інновацій, неолексем), переосмислення старих мовних одиниць. Цим змінам сприяло національне відродження, нові суспільно-політичні явища, розвиток науки, демократична преса, досягнення новітніх технологій. Особливо активно у кожній мові відбувається оновлення термінологічної лексики, передусім у технічній, комп'ютерній, медичній галузях.

Інновація або інноваційне значення лексеми усвідомлюється носіями мови як нове¹⁷⁸. На початку свого виникнення неологізми входять до пасивного складу лексики. Вони можуть набути поширення і включитись до активного лексикону або лишитися у пасивному словнику чи зникнути з мови. Скажімо, значна частина зафіксованих в українському словнику „Лексико-словотвірні інновації (1983–2003)” лексем сьогодні є незрозумілою для носіїв сучасної мови, пор., напр.: *ніндрєєвець, ковдівчина, колективка, енківщина, джерелити, костричитися* та ін.¹⁷⁹ (вочевидь, йдеться також про епізодичність уживання окремих слів, через що постає питання про розмежування okazjonalnych і частотно вживаних неологізмів). Натомість такі нові лексеми, як:

державотворення
форс-мажор
холдинг
корпоратив
falowiec
netbook
bezprzewodowy
SIM-karta
WF,

увійшли до активного словника відповідних мов.

Неологізми можуть виникати як синоніми до вже існуючих слів у зв'язку із внутрішньо- та екстралінгвістичними чинниками. Серед лексичних інно-

¹⁷⁸ Див.: Л. Струганець, *Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття*, Тернопіль 2002; Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. І. Даниленко, *Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських паралелей*, „Мовознавство”, 2003, № 2–3; Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*, Київ 2008; M. Głowiński, *Nowotowa po polsku*, Warszawa 1990; A. Markowski, *Polczyzna końca XX wieku*, Warszawa 1992; *Polczyzna końca XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa 2001; T. Smółkowa, *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Kraków 2001; K. Waszakowa, *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polczyzny*, Warszawa 2005.

¹⁷⁹ А. Нелюба, *Лексико-словотвірні інновації (1983–2003)*, Харків 2004.

вацій виділяються т. зв. неосемантизми¹⁸⁰ – нові значення вже існуючих слів, пор., скажімо, прикметники типу *знаковий, стартовий, пілотний* та ін.; новий лексико-семантичний варіант слова *relacja*¹⁸¹ і под. Можливими є як окремі нові значення слів, так і полісемія неологізмів, пор., наприклад, лексеми типу *рокер*.

Нові слова у мовленні, особливо в писемному, звичайно потребують пояснення (коментаря), пор., напр.: *Wbrew pozorom to nie najgorsze, co może spotkać walutowca (tak nazywają klientów spłacających kredyty w obcej walucie ekonomici) (z gazety)*.

Становлення неологізмів може відбуватися шляхом варіантності лексичного складу, словотвірних засобів, правопису. Скажімо, прикметник *мобільний* (телефон) у різний час мав синоніми *сотовий, стільниковий, комірковий*. У сучасному українському мовленні активно функціонують синоніми *мобільний телефон, мобілка* (розм.), *мобіла* (розм.), *мобік* (жарг.), *труба* (жарг.), у польському – *telefon komórkowy, komórka* (розм.), *komóra* (розм.).

У системі парадигматичних відношень інновації можуть вступати в антонімічні відношення, напр.: *зірка – антизірка*. Водночас наявність протиставленого префікса не завжди свідчить про контрастивність семантики. Скажімо, слова *формат* і *неформат* не є антонімами, оскільки мають різні, але не протилежні значення.

Нові слова (особливо запозичення) можуть проходити певний шлях остаточного формування їхнього правопису, пор., наприклад, динаміку написання слів української мови:

Internet → *ІНТЕРНЕТ* → *Інтернет* → *інтернет*,

пор. існуючі варіанти: *SMS, SMS-повідомлення, SMS-ка, есемеска*.

Нові лексеми активно поповнюються за рахунок запозичень (див. 3.3.2.), передусім із англійської мови, напр.:

ксерокс // *ksero*

он-лайн // *online*.

Можливими є також повторні запозичення, коли слово було у певний час запозичене з іншої мови, потім застаріле, після чого знову активізувалося в мові, як правило, з новим значенням, пор., напр.:

світлина

часопис

наклад

destynacja.

Деякі нові слова та окремі значення за короткий час застарівають. Особливо це стосується назв технологічних інновацій, напр.:

¹⁸⁰ Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, *ззнач. праця*, с. 18.

¹⁸¹ A. Markowski, *Jawne i ukryte nowsze zapożyczenia leksykalne w mediach [w:] Język w mediach masowych*, pod red. J. Bralczyka i K. Mosiołek-Kłosińskiej, Warszawa 2000, s. 103.

дискета // *dyskietka*
 пейджер
 фотоплівка
 касетник
 кінескоп
segła (перший мобільний телефон)
magnetowid.

Неологізми поповнюють як нейтральну, так і функціонально й стилістично забарвлену лексику – розмовну, жаргонну та ін. Нові слова можуть мати конотацію жартівливості, зневаги, іронії та ін., напр.: *прихватизація*, *gwiazdeczka*.

Кожна лексико-семантична інновація може стати, у свою чергу, джерелом розвитку нових слів, напр.:

комп'ютер → *комп*
 → *комп'ютерний*
 → *комп'ютеровий*
 → *комп'ютерник*
komputer → *комп*
 → *komputerowy*
 → *komputerowiec*.

В українській і польській мовах процес неологізації відбувається здебільшого паралельно, частково перетинаючись. Особливо зближеними є прямі запозичення і кальки з англійської мови, напр.:

фентезі // *fantasy*
монітор // *monitor*
графіті // *graffiti*
дреди // *dredy*
супермаркет // *supermarket*
хіп-хоп // *hip hop*
миша (комп'ютерна) // *myszka* (*komputerowa*).

Водночас поповнення нового лексикону в обох мовах може відбуватися різними шляхами, пор., напр.:

принтер // *drukarka*
користувач (інтернету) // *internauta*
диск // *plyta*
офісний центр // *biurowiec*
собака, равлик (знак електронної пошти) // *małpa*
файл (прозора папка) // *koszulka* та ін.

Специфічними для кожної з мов є деякі тенденції виникнення інновацій. Ознакою української мови після здобуття країною незалежності стало, зокрема, відходження від впливу російської мови¹⁸². Разом з тим україн-

¹⁸² Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, *ззнач. праця*, с. 10–11.

ська мова останнього періоду активно поповнюється неологізмами, запозиченими з польської мови або такими, що увійшли через посередництво польської, пор.: *гуртовня, правник, промоція, понтифік, примас, шпиталізувати, імпреза, фільмувати, амбасада* та ін.

Значна частина полонізмів вливається в українське мовлення через галицьке наріччя, де здавна використовувалися польські зразки, пор.: *па-па, наразі, фіранка, нервуватися, кав'ярня, вояк* і под.

Проникнення в український мовленнєвий обіг (передусім через телевізійні канали) польських запозичень неоднозначно оцінюється у мовному середовищі, зокрема на сході України. При цьому польське походження нових слів (або повторних запозичень) не завжди усвідомлюється носіями мови. Такі слова більшістю оцінюються як галичанізми. Показово, що йдучи шляхом здобуття нової якості, українська мова обмежує вживання деяких форм, спільних для польської і російської мови, зокрема, йдеться про витіснення з активного фонду слів на *-ка* типу *вечірка* (газета), *рознарядка*¹⁸³.

У польській мові більш активно, ніж в українській, розвиваються численні аббревіатури, складноскорочені слова, композити і под.¹⁸⁴ Нові слова у Польщі утворюються передусім на основі власних або давно запозичених коренів, напр.: *szafiarka* – жінка, що веде в інтернеті блог зі своїми фотографіями в різних видах одягу. Водночас широко використовується калькування (напр., *autozapis*) та запозичення (*mobing*). Окремі запозичення з англійської більш активно у зіставленні з українською впроваджуються в польську мову, в тому числі під впливом стійкої орієнтації на європейський вибір Польщі; пор., скажімо, вживання поряд із поширеним *przepraszam* на ґрунті англійського: *sorry, sory, sorki, sorki sorki, sorewicz*.

У кожній мові крім узуальних виділяються також індивідуально-авторські (оказіональні) неологізми¹⁸⁵. Здебільшого такі слова залишаються в авторському контексті, не стаючи загальномовним здобутком, пор., однак, запозичене багатьма мовами, в тому числі українською та польською, оказіональне слово К. Чапека з драми „R. U. R.”: *робот // robot* ← чес. *robota* (панщина) (до речі, у низці словників польської мови це слово помилково визначене як англіцизм). Пор. також авторське слово *przedświt* Я. Красинського, яке увійшло до польської мови.

¹⁸³ Пор. у польській мові: Н. Satkiewicz, *Innowacje słowotwórcze w powojennym trzydziestoleciu* [w:] *Współczesna polszczyzna*, red. Н. Kurkowska, Warszawa 1981, s. 141–142.

¹⁸⁴ В. Т. Коломієць, *Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період*, Київ 1973, с. 261–262; *Encyklopedia języka polskiego*, s. 208.

¹⁸⁵ Див.: Г. М. Вокальчук, *Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)*, за ред. А. П. Грищенка, Рівне 2004; Н. Г. Сидяченко, *Мовотворчість українських і польських письменників*, Київ 2009; К. Chruścińska, *O formach potencjalnych i okazjonalizmach* [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.

Пор. приклади вживання авторських неологізмів в українській і польській поезії:

1. Перо, мій скальпелю вогненний,
 Ти мій жорстокий лиходій,
 Мій дикий поклик цілоденний,
 Первоцвіт мій, *перволюб* мій!
 (І. Драч)

2. Kałużyści

Już od rana na podwórzu,
 wśród patyków i wśród liści
 Przykucnęli nad kałużą
 pracowici *kałużyści*.
 Wygrzebują brud z kałuży,
 niech kałuża będzie czysta!
 Pełne ręce ma roboty
 każdy dzielny *kałużysta!*
 Rękawiczką i chusteczką
 dwóch *blacistów* chodnik czyści.
 Obrzucają się szyszkami
 bardzo dzielni *szyszkowisci*.
 Dwie *kocistki* pod ławeczką
 cukierkami karmią kota...
 Świątek, piątek czy niedziela,
 Na podwórku wre robota!
 (D. Wawilow)

3.6. Сильова та стилістична диференціація лексики Stylowa i stylistyczna dyferencjacja leksyki

3.6.1. Функціональні стилі Style funkcjonalne

Кожна мова функціонує в усіх сферах суспільного життя. Види мови в різних умовах спілкування отримали назву функціональних стилів¹⁸⁶. Сильова

¹⁸⁶ Див.: І. Г. Чередниченко, *ззнач. праця; Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики*, відп. ред. Г. П. Їжакевич, Київ 1972; *Сучасна українська літературна мова: Стилїстика; Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови*; А. П. Коваль, *Практична стилїстика сучасної української мови*, Київ 1978; І. Г. Матвіяс, *Варіанти української літературної мови*, Київ 1998; А. Furdal, *Klasyfikacja odmian współczesnego języka polskiego*, Wrocław 1973; А. Wilkoń, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice 1987; М. Łesiów, *Język ukraiński i jego odmiany* [w:] М. Łe-